

Méltóság és mérték

HALMAI TAMÁS

Nemes Nagy Ágnes emlékezete

„Nemes Nagy Ágnes egyik utolsó költőnk volt,
aki az esztétikai közlendő megformálása
közben erkölcsi állapotunkra is gondolt.”
(Báthori Csaba)

„Tanulni kell. Tőlük tanultam írni.
Hogy továbbadjam, amit kaptak, adtak.”
(Szabó T. Anna)

1975-ben született Pécsen.
Költő, kritikus. Legutóbbi írá-
sát 2010. 7. számunkban
közöltük.

(*Ráocsúdás*) Mint a debütáló *Trapéz és korlát*, a *Kettős világban* című kötet is 1946-ban jelent meg. S ahogy — kultúrpolitikai okokból — Pilinszky Jánosnak (1921–1981), úgy Nemes Nagy Ágnesnek (1922–1991) is bő évtizedet kellett várnia a második verseskönyvig. További szép párhuzam, hogy a korszak e két kiemelkedő lírikusa jóformán egyidejűleg hagyja hátra a bemutatkozó munkák sokat ígérő, ámde még kevésbé egyéni vallomásköltészetét, s formálja meg a huszadik századi magyar irodalom remekműveit: a *Harmadnapon* (1959) forró misztikája a keresztény egzisztencializmus élményköréből táplálkozik; a *Száraravillám* (1957) hűvös racionalizmusa a mitologizáló tárgyiasság formafegyelmében teljeseedik ki.

Az objektív lírai hermetizmus ettől fogva külön utakat nyit kettejük művészetében (a *Nagyvárosi ikonok* [1970] és a *Napforduló* [1967] versvilágában már mindenképpen), ám aligha kétséges, hogy azonos rangú szereplői irodalomtörténetünknek. Az *Újhold* lobbanásnyi világossága, utóbb pedig a *Vigilia* szellemi története is elképzelhetetlen nélkülük. Mégis: az a kultikus figyelem, amely Ady, József Attila, Pilinszky vagy Petri munkásságát övezi, Nemes Nagy Ágneset mintha elkerülte volna; legalábbis manapság nem tartozik a legidézettebb és legkutatottabb szerzők közé. Pedig ha kevesebb szó esik is róla, rejtett hatása fölmérhetetlenül gazdag és szerteágazó. Verstani leleményei, líranyelvi magatartása, költői eszmélete és szemléletmódja olyan jeles kortársi teljesítményekben ragadható meg, mint Szabó T. Anna transzcendentáló dalai vagy Tóth Krisztina sanzonos metafizikája. Költői, műfordítói és esszéírói életműve egyaránt makulátlan minőséget mutat. Verset a rilkei-babitsi örökség vonzásában írt, az irodalomra Babits és Szerb Antal olvasói öntudatával s felelősségével tekintett. Latinos műveltsége, franciás

és németes tájékozódása, intellektuális versalkotása és líraelemző szenvedélye mintául s mércéül szolgál ma is.

Kitartása a klasszikus műveltséghez, a műveltség mellett ugyanakkor korántsem vezetett merev dogmatizmusra; ettől megóvta kételkedő-kérdő gondolkodói alkata s fogékonysága az újra és szokatlanra, a dolgok visszfényének megpillantására. A látószögek viszonylagosságának tudata kritikus önismeretet eredményezett nála — valamint a metsző humor esszéiben és interjúiban kedvvel hasznosított látásmódját. Ez az alapállás még a költészet válságát fölpanaszoló diskurzusnak is a gonddal viselt kedély hangján ajánlott új irányt: „Sokat beszélünk mai napság például a költészet szerepének szűküléséről. Úgy érzem, panaszainkkal némileg elkéstünk. Hiszen körülbelül a felső paleolitikumba kellene visszamennünk, ha a vers, a dal, a varázslás igazi fénykorát keressük. Akkor volt csak jó dolga a költőnek, a varázslónak, a mindennapi hús előbűvölőjének vagy a szellem sáfárának. Azóta ez a szerep szembetűnően megcsökkent. Amióta nem kívánjuk, hogy az ének-vers, a szertartás, a tánc bölénycsordákat legyen képes elénk terelni, attól fogva a művészet glóriája mindjárt kopni kezdett. A költészet néhány ezer év óta bölénytelen.”

Beláthatatlan veszteség volna, ha Nemes Nagy Ágnes a nem olvasott kivételesek, az eltávolodó klasszikusok sorsára jutna. Ha tűrnénk, hogy művei szótlan lakók legyenek könyvespolcunkon. Ha nem ocsúdnánk rá — lehetőleg nap mint nap — művészetének intim gyságára.

(*Néma lények tolmácsa*) A versírást „egyensúlyjátéknak” tartotta; s e kifejező képpel mutatott rá saját költői gyakorlatára: „Kényes egyensúly: keskeny ösvény két szakadék között. Vagy másképpen: az egyértelmű szó és a tagolatlan közérzet párharca.”

Pontos szavakkal nevezni meg a megnevezhetlent, ékszeres beszédben bírni szóra a létezés hallgatag alapjait — lírikusként tehát néma lények tolmácsául szegődni: eszménynek szép volt, praxisnak gyönyörű lett. Mint ezekben az ars poeticákban: „Mesterségem, te gyönyörű, / ki elhited: fontos élnem. / Erkölc és rémület között / egyszerre fényben s vaksötétben. (...) erkölcs és rémület között, / vagy erkölcstelen rémületben, / mesterségem, mégis te vagy, / mi méred, ami mérhetetlen” (*Mesterségemhez*); „A formátlan, a véghe-tetlen. / Belepusztulok, míg mondatomat / a végtelenből elrekesz-tem. / Homokkal egy vödörnyi óceánt / keríték el a semmi ellen” (*A formátlan*).

Az alkotás megtartó láza („Miben bízik hát a hitetlen? / A versben és a szerelemben” — *A hitetlen*), önfeláldozó ethosza („Ki ver-set ír, az egyszerre legyen / Kőműves Kelemenné, s Kőműves Kele-men” — [*Sehová, sehová nem vezet*]) végigkísérte pályáján. Abban a négysorosban is ez az eltökéltség rejtezik, amely — a léttörvények keménységével szembesülvén — a művészi beszéd szilárd támaszát, végleges rendjét áhítja: „Tenger beszéd. Inkább rideg / legyek,

mint a Húsvét-sziget. // S legyen bár mindez alkati: / én szobrot
vágynék mondani" (*Beszéd*).

(*A test gyűrött köpenye*) Nemes Nagynál a látomás nem párás jelenés, nem mákonyos képzet — hanem a látvány pontosítása („Hogy szerettem a képeket!” — *A képekről*). A hit és az értelem közös tekintete, a megismerés szenvedélyes műveletei eredményezik mind e valósághoz hű túlzásokat. Tapasztalás és absztrakció között, rögök és ragok viszonylataiban, a köztes világok szűkös végtelenjében jár verseinek alanya; útját testes fogalmak („ujjam csak a te formád tapogatja, / míg felragyogsz kezemben: fogalom!” — *A természetről*) és légies matériák („A levegő, amin szilárdan / támaszkodik madár s madártan” — *Között*) szegélyezik. A formátlan és a megformált határán pedig alkalmasint azért jelenhet meg a lényeg, mert a jelenség maga válik lényegessé: „ahogy kinőnek és ledőlnek / ezek a felhős, hosszú törzsek, / egy másik erdő jár a fák közt, / s egy másik lombot hömpölyögtet” (*Ekhnáton az égben*).

E lírai metafizika a fény és a vándor toposzával szemlélteti a testi létezésnél örökebb tartományok sejtelmét: „Mint aki messze hírt hozott / és aztán végleg elfeledte, / s a szemcsés fényből egy marok / benne maradt, batyuba kötve — // így vándorol a feledékeny, / a teste gyűrött köpenyében” (*Mint aki*); az istenkereső elszántságot a teremtés, alkotás, létre-segítés felelősségével társítja: „Amikor én istent faragtam, / kemény köveket válogattam. / Keményebbeket, mint a testem, / hogy, ha vigasztal, elhihessem” (*Amikor*); játszi komolysággal szól a paradicsomi állapotok elérhetetlenségéről a földön: „Hogy a csak-jó se hal, se hús? / Én nem vagyok manicheus. / Az örök üdvösséget én / nem únnám” (*A csak jó*); s a megváltás iránti vágyat a kereszt berendezte látvány igényével jelzi: „Az üres ég. Az üres ég. / Én nem tudom, mit is szeretnék. / Talán más nem is kellene, / mint ablakomra egy keresztléc” (*Az üres ég*).

(*Tárgyak, növények, angyalok*) A tárgyias költészet lényegi tulajdonsága, hogy a háttérbe húzódó személyesség a tárgyi környezet megjelenítésének módozatain keresztül szól magáról; az emberi jelenlét-ről a lírai objektivitás ad számot. Nemes Nagy Ágnes objektívizáló szándékai, úgy látjuk, ennél összetettebbek. Művei ugyanis oly odaadó figyelemmel fordulnak a tárgyra tagolt létezés felé, hogy azt érezzük: a lírai én nem egyszerűen elrejtőzni-föltáruelni kíván, de a nem-emberi létezés önértékű pompájáról is beszámolni óhajt, az ásványi tények és klimatikus megmutatkozások is — mint járulékos fundamentumok — mélységesen érdeklik. Ez a versnyelv etikai tartalmakat olvas a vegetatív létezés csodájába („Csak a növény a tiszta egyedül” — *Szendioxid*), és szemérmes szelídséggel becsüli meg a tárgyak életét („Az én szívemben boldogok a tárgyak” — *A tárgyak*).

A növények és tárgyak világában tűnnek föl a közvetítés lényei, az angyalok is. Nemes Nagy angelológiája Rilke angyalnyelvtanát

hasznosítja; többnyire eldöntetlenül hagyva, vajon természeti létezőben fedez-e föl angyali vonásokat a versbeszéd, avagy a szellemi lények valóságos jelenlétével szembesül és szembesít. Az ősz ködökre rácsodálkozó, baljós közérzettől az allegorizáló életbölcseletig igen széles érzelmi és értelmi horizontot vonnak ezek a szövegek; sokféleségükben, sokirányúságukban a költői látásmód bonyolult dinamizmusa nyilatkozik meg: „Most már félévig este lesz. / Köd száll, a lámpa imbolyog. / Járnak az utcán karcsú, roppant, / négy-eemeletnyi angyalok. / S mint egy folyó a mozivászon / lapján, úgy úsznak át a házon” (*Október*); „Mert végül semmimem marad, / csak az angyalok s a lovak” (*A lovak és az angyalok*); „Űl a vékony Mária / És ölében a fiú // Szélfuvásnyi gyenge zajt hall / Össze- rezzen: itt az angyal / S ő is tudja: minden angyal / Iszonyú” (*Téli angyal*); „Én láttam angyalt. Az se jó. / Futott, nem értem el. / Olyan mindenki angyala, / amilyet érdemel” (*Angyal*).

(*Poeta faber*) Nemes Nagy Ágnes fölfogásában a költő — minde- nekelőtt, de nem kizárólagosan — a nyelvvel mint matériával fog- lalatoskodó szakember: *poeta faber*. Mert veszendőbe mennek az ihlet legpazarabb sugalmi is, ha nem mesterségbeli tudás veszi fontolóra s fogja munkára őket. A kézművesek alázatával és anyag- ismeretével írt Nemes Nagy verset is, versértelmezést is („Én sze- retem az anyagot” — *Alkony*). Esszéiben saját művészetének poéti- kai jellemzőivel is a lehetséges tudatossággal vetett számot.

Magunk is elősorolhatnánk versnyelvtanának főbb elemeit. A leg- fontosabbak hihetőleg ezek volnának: a nyugat-európai időmértékes (s jellegadóan jambikus) verselés klasszicitása; egyedi, mindig az adott versértelemből kifejlő szakaszolás; mondatokra tördelt mondatok (a tömörség és a hiány szertartásos ereje, a felsoroló és regisztráló beszéd mágikus hatalma); a tudományos eredetű idegen szavak mehökkentő poézise (mint ebben a ritkán idézett részletben: „egy néma ábra dob- banása: / a ló és a lovas feje / szinusz-görbéket ír a tájba” — *A lovas*); szempontok és távlatok aggályos váltogatása; emelkedett, de nem pá- toszos versbeszéd (a megszólalás ünnepi evidenciája); ritmust, dallamot, szerkezetet teremtő és fönttartó enjambement-ok; személytelenség a nyelvtan fölszínén s tárgyiasság a névszói (nominális) stílusban; a hanyag rímek eleganciája (a visszafogott virtuozitás alkalmankénti több- letével); az ismétlés és késleltetés feszültségfokozó retorikai alakzatai — és így tovább. Amit lehet, szabatosan számba vették már az értők. Ami mérhető, fölmérve s kielemezve. Egyedül az utolsó lépés meg- tételére nincs módszertanunk; közelebb férközhetni ahhoz, ami a vers- faragást költészetté emeli, s a mulékonyban maradandóra tapint.

„A hetedik ajtó zárva marad, ott a verscsinálásnak olyan titkai vannak, amelyekhez már alig-alig lehet hozzáférni. Hogy is lehetne másképp, ha kezdettől a lélek, a tudat megnevezetlen vagy megne- vezhetetlen állapotait akarta megjeleníteni. Az érzelmek senkiföld- jét, a névteleneket” (Lator László).

(*Tanulni kell*) Nemcsak a fák „kimondhatatlan tetteit” (*Fák*): Nemes Nagy Ágnes is tanulni, tanulnunk kell. Kell, mert lehet. Protestáns konoksággal óvott ontológiáját; esztétikumot és etikát egymásba író eszméletét; a költészet túlvilági szépségébe vetett bizalmát; a fegyelmezett kétségbeesés versnyelvi mozdulatait.

Humanizmusa nem volt, nem lehetett egyéb, mint ragaszkodás a század romjai alá temetett humánus-humanista műveltséghez. Európaiságát a megalázott Európa szavatolta. Ez kölcsönzött személyének s életművének méltóságot és tragikumot, s ezért hagyományozhat az utókorra mértéket és derűt. Amihez persze kevés volna a gondolat tisztasága: művészetre, nagy művészetre is szükség van hozzá. Nemes Nagy Ágnes mindkettőt a rendelkezésünkre bocsátja. Hiszen „bár líráját, lírai módszerét (...) új és új változatokkal módosította, az alanyiságtól a tárgyiasságig, a tárgyiasságtól a prózaversek személytelenítéséig, szüntelenül létre tudta hozni szavainak azt a kivételes egyediségét, amely nélkül, módszer ide vagy oda — Babits is erre esküszik —, nincs jelentékeny költészet” (Lengyel Balázs).

(*Summa*) Beszélő név a Nemes Nagy Ágnesé.

VAJDA GERGELY
BALÁZS

Zsinórpádlás

*Tökéletes látszatkeltéssel próbálkozunk
fölöttünk a zsinórpádláson
a sikoltások kiszúrnák a homokzsákokat*

*miféle sivatag lesz itt ha maguk is lezuhannak
miféle sivatagban csikorognak összetört kiáltások a fogak alatt
miféle sivatag lesz itt lent ha egymás elé állunk*

*két feketeséggel telt csésze
két köralakú fénytányéron*

*négy kiszáradt tenyér remeg
talán valaki lapoz végre
és fejünkben áttologatják a bútorokat*